

KO E LAO PEA MO E NOFO VAKOVI FAKAFAMILI.

Ko e tohi ni ko hono to'oto'o me'a lalahi ia 'o e founa 'oku fai 'aki 'e he ngaahi Fakamaau'anga 'a hono fakaatonutonu pea mo e fai tu'utu'uni ke tokoni ki hono malu'i 'a e kakai mei he nofo vakovi fakafamili

'Oku 'oatu 'a e fakamatala 'i he tohi ni pe koe ha 'a e:

- nofo vakovi fakafamili
- tu'utu'uni malu'i mei he fakamaau'anga
- founa ke ma'u ai ha tu'utu'uni malu'i
- ko hai 'e malu'i 'e he tu'utu'uni malu'i
- ko hono fakaikiiki 'o e tu'utu'uni malu'i
- ko e ha 'a hono loloa 'o ha tu'utu'uni malu'i
- koe ha ha me'a 'e hoko 'o ka maumau'i 'a e tu'utu'uni malu'i
- (free stopping)*?
- Ngaahi polokalama ke liliu'aki 'a e nofo vakovi fakafamili.
- Ko e ha 'a e tu'utu'uni fekau'aki mo e koloa
- Ko e ha 'a e "police safety order"
- Ko e 'inanga 'o e police safety order
- Koe ha 'e hoko ka maumau'i 'a e police safety order"
- Ngaahi feitu'u ke toe ma'u mei ai ha ngaahi fakahinohino mo ha fale'i

KO E HA 'A E DOMESTIC VIOLENCE

'Oku fakamatala'i 'a e nofo vakovi fakafamili 'i he lao Domestic Violence Act 1995 pea 'oku kau ai 'a e:

NGAAHI KOVI'i FAKASINO 'o hange ko e taa'i, tuki, paa'i pe 'akahi ha taha.

KO HA PA'USI'i 'i HE NGAahi OUau TAPU 'i HE VA 'O TANGATA MO FAFINE:

fakalave pe ala kovi 'i ha taha 'oku 'ikai loto ki ai

NGAAHI TO'ONGA MO E 'ULUNGAANGA 'OKU NE FAKAMAMAHI'i HA TAHA: 'o hange ko hono muimui'i, maumau'i ha koloa, fakamanamana'i ke taa'i pe fakamamahi'i, fakatanga'i, fakailifia'i pe fakamanavahe'i ha taha. 'Oku kau ki ai mo hono feinga ke pule'i 'a e mo'ui 'a ha taha 'aki 'a hono fakamaa'i ia pe ko hono pule'i 'o 'ene pa'anga, hono taimi, me'alele pe ko 'ene fakafeohi mo hono ngaahi kaungame'a, kainga ke fakautuutu ai 'a 'ene fa'iteliha 'i he tokotaha koia. 'Oku kau mai ki ai mo hono fai 'eni kae sio tonu ai mo e fanau.

KO E HA 'A E TU'UTU'UNI MALU'i

Ko e protection order ko ha tu'utu'uni ia 'oku fai 'e ha fakamaau ke malu'i koe mei ha ngaahi me'a 'oku hoko tu'u mei he nofo vakovi 'a e famili.

'E lava ke fai 'e he fakamaau ha tu'utu'uni malu'i 'o kapau 'oku ne 'ilo pea fiemalie 'oku:

- 'osi hoko ha vakovi he nofo 'a e famili
- 'oku fiema'u 'a e tu'utu'uni ke ne malu'i koe mo ha fanau iiki 'oku nau nofo mo koe mei he tokotaha koia 'oku ne fakatupu 'a e vakovi.

OKU FAI FEFE 'A E TU'UTU'UNI MALU'i FAKALAO

Ko ha taha 'oku ne fiema'u ha tu'utu'uni malu'i mei ha vakovi he nofo fakafamili 'e lava ke ne kole ia mei he Family Court. 'E lava 'e he Family Court ke ne fai ha tu'utu'uni fakataimi (temporary protection order) 'i he 'aho pe koia 'o kapau ko e fiema'u fakavavevave. Kapau 'oku 'ikai ko ha fakavavevave, 'e fiema'u 'a e tokotaha 'oku kole ke malu'i mei ai (respondent) ke fai ha'a ne fakamatala kimu'a pea toki fakahoko 'e he Family Court ha tu'utu'uni malu'i tu'uma'u.

Ke lava 'o kole ha tu'utu'uni malu'i mei he fakamaau'anga kuo pau ke 'i ai ha'a mo kaunga fakafamili (domestic relationship) pea mo e tokotaha koia 'oku ne fakatupu 'a e vakovi.

'Oku fakamahino 'i he Lao Domestic Violence Act 1955 ko e kaunga fakafamili ko e:

- Ongo me'a mali
- ongo me'a nonofo kae 'ikai mali
- ko ha tangata 'oku nonofo mo ha tangata pe ko e fefine nonofo mo ha fefine (gay and lesbian).
- tangata kuo mali mo ha tangata pe fefine kuo mali mo ha fefine (civil union) .
- ko ha ni'ihi pe mei he famili pe kainga 'e taha
- ko ha ni'ihi 'oku nau nofo fakataha 'i ha fale pe ko fale nofo totongi (flat).
- Ko ha ni'ihi 'oku nau mo'ui fe'ilongaki mo va ofi neongo pe 'oku nau nofo fakataha pe 'ikai.

FAKAMAAU'ANGA POLISI

'E lava ke fai 'e he **Fakamaau'anga Polisi** ha tu'utu'uni malu'i ke malu'i 'aki 'a kinautolu 'e uesia 'i ha hoko ha vakovi fakafamili. 'E lava 'e he Fakamaau'anga Polisi ke fakahoko:

- ha tu'utu'uni malu'i fakataimi kapau 'e maumau'i 'e ha taha ha tu'utu'uni fakahaofi 'e he kau Polisi
- ha tu'utu'uni tu'uma'u mo faka'osi 'o kapau na'e halaia pea tautea ha taha ko koe'uhi ko ha maumauloa 'i he vakovi fakafamili.

KO HAI IA 'E MALU'I 'E HE TU'UTU'UNI MALU'I 'A E FAKAMAAU'ANGA?

Ko e tu'utu'uni malu'i 'oku ne malu'i 'a e tokotaha na'a ne kole ke malu'i ia pe ko ha taha ne 'osi fai ki ai ha hia pe ko ha taha na'e 'osi malu'i ia 'e ha tu'utu'uni malu'i na'e fai 'e he kau polisi (police safety order). Ko e tokotaha 'oku ne fai 'a e kole 'oku ui ia ko e applicant. 'Oku malu'i foki mo ha fanau 'oku nau nofo pe ma'unga nofo mo e tokotaha 'oku ne fai 'a e kole malu'i.

'E lava ke fakakau 'i he tu'utu'uni malu'i ha malu'i 'o ha ni'ihi kehe mei he tokotaha 'oku fai ki ai 'a e tu'utu'uni 'o hange ko ha hoa fo'ou, fanau lalahi ange pe ko ha taha 'oku nau nofo fakataha. 'E 'asi 'a e hingoa 'o e kakai koia 'i he tu'utu'uni malu'i.

'E malu'i kinautolu 'e he tu'utu'uni malu'i mei he tokotaha koia 'oku ne fakatupu 'a e vakovi (respondent) pea mo ha taha kehe pe (associated respondent)'oku faka'ai'ai 'e he tokotaha ni ke ne fai 'a e ngaahi to'onga tatau kia kinautolu 'oku malu'i

KO E HA 'A HONO FAKAIKIKI 'O E TU'UTU'UNI MALU'I?

Ko hono fakaikiiki 'o e tu'utu'uni malu'i, 'oku ne tuku mai 'a e ngaahi me'a 'oku tapu ke maumau'i 'e he tokotaha 'oku ne fakatupu 'a e vakovi. Kapau te ne maumau'i 'a e ngaahi me'a ni, 'e lava ke taki ia 'o ta tikite 'e he kau polisi 'aki ha hia maumaulao.

KO E NGAAHI ME'A 'OKU TAPUI KE FAI

Ko e ngaahi me'a 'eni 'oku fakatapui ke fai 'e he tokotaha 'oku ne fakatupu 'a e vakovi.

- Taa'i pe ko hano fakamamahi'i fakasino, pa'usi'i (sexually), pe 'ko ha'a ne ngaahi to'onga mo e 'ulungaanga ki he tokotaha pe ko kinautolu 'oku malu'i 'e he tu'utu'uni
- Fakamana ke ne taa'i pe pa'usi'i 'a e tokotaha pe ko kinautolu 'oku malu'i 'e he tu'utu'uni
- Maumau'i, pe teuaki ke maumau'i ha koloa 'a e tokotaha 'oku tu'utu'uni ke malu'i
- Kouna'i ha taha kehe ke ne taa'i pe fakamanamana'i ha taha pe ko kinautolu 'oku

FAKATAPUI KE FAI HA FETU'UTAKI

Ko e tokotaha 'oku ne fakatupu 'a e vakovi 'oku tapu ke ne:

- Tu'u pe 'alu ki he 'api 'o e tokotaha 'oku malu'i, ngaue'anga pe ako 'oku 'i ai
- Ma'unga nofo 'i he ngaahi feitu'u 'oku lahi 'alu pe nofo ki ai 'a e tokotaha 'oku malu'i 'o hange ko e ngaue'anga, feitu'u ofi honau nofo'anga pe ko e feitu'u 'oku nau ako ai
- Muimui'i 'a e tokotaha 'oku malu'i
- Feinga ke ta'ofi 'a e tokotaha 'oku malu'i mei he'e ne fe'alu'aki holo.
- Telefoni, telefoni tohi (text), 'imeili, li tohi he meili, fax pe fetu'utaki 'i ha fa'ahinga founa pe mo e tokotaha 'oku malu'i .

'E to'o 'a e fiema'u ke 'oua na'a fai he fetu'utaki 'o kapau 'oku kei nofo fakataha 'a e tokotaha 'oku malu'i pea mo e tokotaha koia 'oku ne fakatupu 'a e nofo vakovi. 'Oku 'ataa ki he tokotaha 'oku malu'i ke ne tala ki he tokotaha 'oku malu'i ia mei ai 'i ha fa'ahinga taimi pe, 'oku 'ikai ke ne fiema'u ke nau toe nofo fakataha. Ka hoko 'eni pea 'e fakahoko leva 'a e tu'utu'uni ke 'oua na'a fai ha'a na fetu'utaki.

Kuo pau ke mavahe atu 'a e tokotaha 'oku ne fakatupu 'a e vakovi (respondent) 'o kapau 'e fiema'u ke hiki pea ka 'ikai te ne maumau'i 'a e tu'utu'uni malu'i pea 'e lava ke taki ia 'o ta tikite ko e maumaulao.

TUKUKEHE

'E lava ke fai ha fetu'utaki 'a e tokotaha 'oku ne fakatupu 'a e vakovi (respondent) pea mo e tokotaha 'oku malu'i:

- Kapau 'e hoko ha me'a fakatu'upake pea mahino mei ai na'e tonu pe ke fai ha fetu'utaki
- Kapau ko e fetu'utaki na'e fakangofua ia 'i ha tu'utu'uni mei he fakamaau'anga (hange ko e tu'utu'uni fekau'aki mo e tauhi 'o e fanau) pe ko ha tohi alepau ki he tauhifanau 'a e tokotaha 'oku malu'i pea mo e tokotaha 'oku malu'i ia mei ai (respondent).
- Kapau ko e fetu'utaki ni 'oku 'osi fakangofua, 'e 'asi ia he tohi tu'utu'uni malu'i
- Ke kau atu ki ha fakataha fakafamili 'o fakatatau ki he lao Children, Young Persons and Their Families Act 1989.

NGAAHI FAKAIKIKI MAKEHE

'E lava ke fakakau 'i he fakaikiiki 'o e tu'utu'uni ha ngaahi liliu makehe 'o hange ko hano fakangofua ha fetu'utaki 'a e tokotaha 'oku fai ki ai 'a e tu'utu'uni pea mo e fanau.

NGAAHI ME'ATAU

'I hono fakahoko 'o ha tu'utu'uni malu'i fakataimi, kuo pau ke 'ave ki he kau Polisi 'e he tokotaha 'oku malu'i mei ai 'a e famili (respondent) :

- Ha'ane ngaahi laiseni me'atau
- Ngaahi me'atau 'oku ne ma'u 'a ia koe me'afana, me'afana 'ea (airgun), pekenene, me'atau fiema'u ke laiseni, mahafu mo e 'one.

Kapau 'e liliu mei he tu'utu'uni malu'i fakatami ki he tu'utu'uni malu'i tu'uma'u mo faka'osi, 'e to'o ai pe 'e he kau polisi ia 'a e laiseni me'atau 'a e tokotaha 'oku malu'i mei ai 'a e famili.

KO E POLOKALAMA KE TA'OFI 'AKI 'A E TO'ONGA AKAAOAO MO E HOUTAMAKI

'I hono tali ke fakahoko ha tu'utu'uni malu'i, o e tokolahi 'o kinautolu 'oku fai 'a e malu'i 'o e famili meia kinautolu 'e fekau 'e he fakamaau'anga ke nau kau ki he ngaahi polokalama kuo fokotu'u ke ta'ofi 'aki 'a e ngaahi to'onga 'oku ne fakatupu 'a e mo'ui mamahi 'a e ngaahi famili. 'E fakaha atu 'i he tohi tu'utu'uni malu'i 'a e ngaahi feitu'u mo e taimi 'oku fai ai koe'uhi ke 'alu ki ai 'a e tokotaha ni)

Ko e ngaahi polokalama ke ta'ofi 'a e ngaahi to'onga mo'ui fakaaaoao mo houtamaki 'i he nofo fakafamili 'e ako'i ai 'a e tokotaha ni ke ne 'ilo:

- 'a e ola mo e uesia 'o e to'onga mo'ui fakaaaoao 'ia kinautolu 'oku tu'utu'uni ke malu'i
- 'a e lao Domestic Violence Act 1995
- Ngaahi 'ilo mo ha to'onga mo'ui fo'ou mo kehe ke liliu'aki 'a hono 'ulungaanga pea ke lava ai 'o fekuki lelei ange mo ha ngaahi fekihiaki pe fepakipaki 'i he kaha'u

Ko e ngaahi polokalama ni 'e lava ke fai ia 'e ha tokotaha pe pe ko ha tokolahi. Ko kinautolu 'e tu'utu'uni ke nau kau he polokalama 'e fiema'u ke nau 'alu ki ai meimei fakauike 'i he ngaahi uike pea 'oku ta'etotongi.

KO E HA HONO FUOLOA 'O E TU'UTU'UNI MAU'I?

Ko e tu'utu'uni malu'i fakataimi 'oku mahina ia 'e 3 tukukehe ka fai pea lava hano fakafepaki'i 'e he tokotaha 'oku malu'i mei ai 'a e famili. 'I he 'osi ha mahina 'e 3 'e hoko leva 'a e tu'utu'uni malu'i fakataimi ko e tu'utu'uni malu'i tu'uma'u.

Ko e tu'utu'uni malu'i tu'uma'u 'e 'ikai lava ke toe liliu tukukehe ka toki kole fakataha 'e he tokotaha 'oku malu'i mo e tokotaha 'oku malu'i mei ai ki he fakamaau'anga ke tamate'i pea tali ia 'e he Famaau'anga.

KO E HA HA ME'A 'E HOKO KAPAU 'E MAUMAU'I 'A E NGAHI TU'UTU'UNI MALU'I?

Ko hono maumau'i 'o e tu'utu'uni malu'i ko e maumau lao ia. Ka ta tikite 'e he kau polisi 'a e tokotaha na'e fai ki ai 'a e tu'utu'uni malu'i 'e 'ave ia ki he fakamaau'anga polisi.

'E lava ke tautea mo hiki 'a e tautea ni 'i he hingoa 'o e tokotaha koia pea fakahu pilisone 'o a'u ki he ta'u 'e 2.

Ko e maumaulao foki 'o kapau 'e 'ikai ke 'alu 'a e tokotaha na'e fai ki ai 'a e tu'utu'uni 'o kau he polokalama ako ke ta'ofi 'a e ngaahi 'ulungaanga 'oku ne fakatupu 'a e fakaaaoao mo e houtamaki he nofo fakafamili. Ka ta tikite pea mo'ua ha taha heni, 'e lava ke tautea mo'ua pa'anga 'o a'u ki he \$5,000 pe fakahu pilisone 'o a'u ki he mahina 'e 6 pe 'e kei fiema'u pe ke nau 'alu ki he polokalama.

KO E NGAHI POLOKALAMA AKO MO E NGAHI POLOKALAMA POUPOU MO FALE'I TA'ETOTONGI.

Ko kinautolu koia kuo tali ke malu'i 'e ha tu'utu'uni (kau ki ai moe fanau) 'e lava ke nau kau atu ki he ngaahi polokalama ako mo poupu mei he Fakamaau'anga Fakafamili 'oku ta'etotongi mo fai ia he founa fakapulipuli.

Ko e ngaahi polokalama ni 'e tokoni ia kia kinautolu 'oku malu'i ke nau malava 'o matali lelei 'a e ngaahi me'a 'oku hoko ki he 'enau mo'ui pea ke nau sio atu ki ha kaha'u 'oku toe lelei ange. Kae me'atepu foki 'a hono ako'i kinautolu ke nau 'ilo 'a e founa ke nau faka'ehi'ehi ai mei he to'onga mo'ui fakaaao mo houtamaki he nofo fakafamili. 'Oku fakahinohino fakaikiiki 'e he ngaahi polokalama ni kia kinautolu 'a e ngaahi ouau kehekehe fekau'aki mo e to'onga mo'ui pehe, ko 'ene uesia 'a e famili pea mo e ngaahi me'a kotoa pe fekau'aki mo e tu'utu'uni malu'i.

Ko e ngaahi polokalama koia ma'ae fanau 'e tokoni ia ke nau 'ilo mo lava 'o matali 'a e nunu'a 'o e nofo mamahi'ia 'a e famili. Neongo ko e kaveinga mafatukituki ka kuo fa'u 'a e polokalama ni ke faingofua, lava lelei pea mo manakoa ke fai 'e he fanau

Ko e ngaahi polokalama ke fai 'e kinautolu 'oku malu'i 'e kehe ia mei he polokalama ke fai 'e kinautolu 'oku malu'i kinautolu mei ai.

Kapau 'e fiema'u 'e kinautolu 'oku tu'utu'uni ke malu'i ke nau kau ha polokalama, 'oku totonu ke nau fakaha ki he 'enau loea pe ko e kau ngaue 'i he Fakamaau'anga Fakafamili. Te nau fakapapai 'e lava ke nau kau ki ha polokalama he feitu'u ofi atu taha.

'E UESIA FEFE 'E HE TU'UTU'UNI MALU'I 'A E NGAHI FOKOTU'UTU'U KI HONO TAUHI 'O E FANAU?

'Oku malu'i 'e he tu'utu'uni malu'i 'a e fanau si'i hifo he ta'u 17 'oku nau nofo pe fa'a nofo mo e tokotaha 'oku ne kole ha malu'i. Koe'uhi ko hono fakatapai 'o e fetu'utaki 'i he tu'utu'uni malu'i ko e angamaheni 'e 'ikai ngofua ke fai ha fetu'utaki vaofi mo e fanau.

'Oku 'uhinga 'eni 'e nofo 'a e fanau mo e tokotaha koia na'a ne fai 'a e kole malu'i, pea koia ke ne tokanga'i kinautolu 'i he 'aho ki he 'aho. Ko e anga maheni 'e 'ikai lava 'a e tokotaha na'e fai ki ai ha tu'utu'uni malu'i ke fetu'utaki mo e fanau lolotonga 'a hono fakahoko 'o e tu'utu'uni malu'i.

'E lava ke fai ha fetu'utaki mo e fanau 'o kapau:

- 'e fakangofua ia 'i ha tu'utu'uni tauhi fanau (parenting order) pe ko ha fa'ahinga tu'utu'uni kehe mei he fakamaau'anga, pe ko ha tohi aleapau kuo 'osi fai 'e he tokotaha 'oku malu'i pea mo e tokotaha 'oku malu'i ia mei ai.
- 'e loto pe 'a e tokotaha kole malu'i ke nofo fakataha pe mo e tokotaha 'oku malu'i ia mei ai

KO E TU'UTU'UNI TAUHI FANAU (PARENTING ORDER) 'OKU FAI IA HE MALUMALU 'O E LAO TOKANGA'I 'O E FANAU (CARE OF CHILDREN ACT)

'E lava ke kole fakatouloua 'a e tokotaha kole malu'i pea mo e tokotaha 'oku malu'i ia mei ai ki he Fakamaau'anga Fakafamili ke ma'u ha tu'utu'uni tauhi fanau (parenting order) 'o fakatatau ki he Lao Care of Children Act 2004. Ko e tu'utu'uni tauhi fanau 'e fakamahino ai pe ko hai te ne fai 'a e tauhi faka'aho pea ko hai 'e lava ke fetu'utaki mo kinautolu.

Kuo pau ke 'ilo mo fiemalie 'a e fakamaau 'e hao mo malu 'a e fanau 'i ha'a nau fetu'utaki mo e tokotaha 'oku malu'i kinautolu mei ai kimu'a pea ne toki fakangofua ke fai ha me'a pehe. 'E lava ke tu'utu'uni 'e he fakamaau ke toki lava pe ha fetu'utaki mo e fanau 'o kapau 'e 'i ai ha tokotaha lahi kehe ke ne siofi mo tokanga'i.

Kapau 'e tali 'e he fakamaau ke 'i ai ha taha kehe ke ne tokanga'i ha fetu'utaki pehe, 'e fakamahino 'i he 'ene tu'utu'uni 'a e taimi ke fai ai ha fetaulaki.

Ko e founa angamaheni ko hono fakahu fakataha 'a e kole ke fai ha tu'utu'uni ki he tauhi 'o e fanau (parenting order) he taimi tatau pe 'oku kole ai 'a e tu'utu'uni malu'i, tukukehe kapau ko e tu'utu'uni malu'i ni na'e ma'u mei ha Fakamaau'anga Polisi. Kapau koia, 'e fiema'u ke takitaha fai ha'a na kole makehe ki he Fakamaau'anga Fakafamili (Family Court) . 'Oku 'i ai mo e ngaahi fakamatala ki he tu'utu'uni fekau'aki mo e tauhi 'o e fanau (parenting order) 'i he ki'i tohi ko e *Parenting Orders* (Courts/005)

KO E HA 'A E PROPERTY ORDERS PE KO E TU'UTU'UNI KI HE KOLOA?

Ko e Property Orders ko e tu'utu'uni ia pe ko hai 'e nofo 'i he fale nofo'anga pe ko ha 'api nofo totongi pea ko hai te ne ma'u 'a e naunau fale hange ko e televisone, pe sitelio. Ko e ngaahi naunau fale 'oku fai ki ai 'a e tu'utu'uni 'e hiki'i kotoa ia ke 'asi he tu'utu'uni.

'Oku fai 'a e kole 'o ha tu'utu'uni ki he koloa ki he Family Court.

'E fai 'e he Fakamaau ha'ane tu'utu'uni ki he koloa 'o kapau 'e fiema'u 'e he tokotaha kole malu'i ke fai pe ko e fai ia he koe me'a 'oku tonu ke fai ma'ae fanau.

Ko e tu'utu'uni fekau'aki mo e koloa 'oku fa'a fai ia he taimi tatau mo hono fai ha tu'utu'uni malu'i. 'E lava ke fai 'eni 'e he Fakamaau 'o 'ikai fiema'u ia ke fakaha pe fakahoko ki he tokotaha 'oku kole ke fai ha malu'i mei ai (respondent). Kapau ko e tu'utu'uni malu'i na'e kole ia mei he Fakamaau'anga Polisi, 'e fiema'u ke fai ha kole makehe 'o e tu'utu'uni fekau'aki mo e koloa pea ke fai ia ki he Family Court 'e he tokotaha 'oku kole malu'i.

Ko e tu'utu'uni mei he Fakamaau'anga pe ko hai 'e nofo he 'api nofo'anga.

Ko e **occupation order** ko e tu'utu'uni ia 'oku 'oange ai 'a e totonu ki he taha 'oku ne kole ke nofo he 'api nofo'anga pe 'api nofo totongi 'oku lolotonga nofo ai. 'Oku ne ta'ofi leva ke toe nofo he 'api koia 'a e tokotaha 'oku ne kole ke malu'i ia mei ai 'o kapau 'e 'ikai te ne 'oange ha ngofua.

Ko e **tenancy order** 'oku fakaha ai ko e tokotaha koia 'oku kole ke fai ha malu'i mei ai (respondent) 'e 'ikai ke kei hoko ia ko ha tokotaha nofo totongi (tenant) he 'api na'a na fakatou nofo totongi ai mo e tokotaha kole malu'i. 'E ngofua ke kei nofo pe ai 'a e tokotaha kole malu'i ka 'e ta'ofi 'e he tu'utu'uni ke kei nofo ai 'a e tokotaha na'e kole ke malu'i ia mei ai.

Kapau 'e ma'u ha tu'utu'uni occupation order pe tenancy order kuo pau ke hiki pe mavahe atu mei he tu'asila 'oku hiki he tu'utu'uni, 'a e tokotaha na'e kole ke fai ha malu'i mei ai. Ka pau 'e kei nofo pe ai, 'e lava ke ma'u ha tu'utu'uni mei he Fakamaau'anga Fakavahe (District Court) ke taki 'a e tokotaha ni pea ke 'ave ia 'e he kau Polisi. 'E lava ke ta tikite ko e halaloto'api. Ka halaia 'o mo'ua 'e lava ke fakahu pilisone ia 'o a'u ki he mahina 'e 3.

Tu'utu'uni fekau'aki mo e naunau fale.

Kapau 'e fie nofo 'a e tokotaha kole malu'i he 'api nofo'anga pe fale nofo totongi na'a na na nofo fakataha ai, 'e lava ke ne kole ki he Family Court ha tu'utu'uni ko e ancillary furniture order ke lava ai ke tuku 'a e ngaahi naunau fale 'i he api nofo'anga pe fale nofo totongi ko ia.

Kapau 'oku fie hiki 'a e tokotaha kole malu'i 'e lava ke ne kole ha tu'utu'uni furniture order ke fakangofua ai ke ne 'ave kotoa pe ko ha ni'ihii 'o e ngaahi naunau fale ki he 'api 'e hiki atu ki ai.

'E fai 'eni 'o tatau ai pe pe ko hai 'ia kinaua 'oku 'a'ana 'a e naunau fale.

KO E HA 'A E POLICE SAFETY ORDER

Ko e police safety order (PSO) ko ha tu'utu'uni ia 'oku fai 'e he kau Polisi 'o kapau 'oku nau tui 'i he 'enau sio mo 'ilo, kuo 'osi hoko ha vakovi he nofo fakafamili pe 'e hoko ha me'a pehe

Ko e tu'utu'uni koia 'e lava ke a'u 'o 'aho 'e 5 hono loloa ka 'oku meimei 'aho pe 'e 1 pe 2.

Ko e taumu'a 'o e PSO ko hono malu'i 'a e tokotaha 'oku ala hoko ha fakatu'utamaki ki ai mei ha taa'i, fakatanga'i pe fakamanamana'i. 'E fakamo'ui 'a e tu'utu'uni 'o fakatatau ki he 'aho mo e taimi 'oku ha atu.

'Oku 'ikai ke fiema'u ke fuofua loto 'a e tokotaha ke malu'i ki hono fai ha tu'utu'uni pehe ni 'e he kau Polisi.

KO E HA 'A E NGAAHI ME'A 'E HOKO HILI HA MA'U 'O E POLICE SAFETY ORDER

'I hono ma'u 'o e PSO, kuo pau ke hiki mei he tu'asila koia 'a e tokotaha 'oku kole ke fai ha malu'i mei ai neongo ko e 'api ia 'o'ona pea ko e feitu'u ia 'oku nofo ai.

'Oku 'ikai ngofua ke ne taa'i, fakamanamana pe fakatanga'i 'a e tokotaha 'oku malu'i pe ke ne kouna'i ha taha kehe ke ne fai ha me'a pehe.

'Oku 'ikai ngofua ke ne muimui'i, ta'ofi pe fetu'utaki ki he tokotaha 'oku malu'i 'i ha fa'ahinga founa, ha fa'ahinga feitu'u, 'i 'api, ngaue'anga pe ko ha feitu'u pe 'oku ma'unga nofo pe 'alu ki ai 'a e tokotaha 'oku malu'i.

Kuo pau ke ne fakafoki ki he kau polisi 'a 'ene laiseni me'atau mo 'ene me'atau kotoa pe (firearms and firearms licesnce) 'i he lolotonga 'a hono fakahoko 'o e tu'utu'uni PSO.

'Oku toe malu'i foki 'e he PSO 'a e fanau 'oku nofo mo e tokotaha 'oku malu'i 'e ta'ofi fakataimi ha 'a e ngaahi me'a na'e fakangofua 'i ha ngaahi aleapau pe tu'utu'uni fekau'aki mo e tauhi fanau (parenting orders) na'e ngofua ai ke fe fai ha fetu'utaki 'a e fanau pea mo e tokotaha 'oku kole ke fai ha malu'i mei ai.

'E lava ke puke 'e he kau polisi 'o a'u ki he houa 'e 2 'a e tokotaha 'oku kole ke fai ha malu'i mei ai koe'uhi ke 'oange ki ai 'a e tu'utu'uni PSO

'Oku 'ikai lava ha tangi (appeal) tupu mei he PSO.

KO E HA HA ME'A E HOKO KAPAU 'E MAUMAU'I 'E HA TAHA 'A E PSO?

Ka maumau'i 'a e PSO 'e he tokotaha 'oku fai ki ai 'a e tu'utu'uni, 'e lava ke ta tikite ia 'o 'ave ki he Fakamaau'anga Polisi.

'E lava ke 'oatu ha tohi taki mei he Fakamaau'anga ke taki 'aki 'a e tokotaha ni ke 'ave ia ki he Fakamaau'anga.

'E lava 'e he Fakamaau'anga ke:

- tukuange 'a e tokotaha ni 'o 'ikai toe fai ha tu'utu'uni ki ai
- fekau'i 'a e kau Polisi ke toe 'oange ki ai ha PSO 'e taha
- fakahoko ha tu'utu'uni malu'i fakataimi (temporary protection order) 'o kapau 'e loto ki ai 'a e tokotaha 'oku malu'i.

'E 'ikai ke fiema'u 'e he Fakamaau'anga ia ke fai ange 'e ha taha ha kole 'o e tu'utu'uni malu'i fakataimi pehe ni.

'E fai ha fakatotolo'i 'o ha ngaahi maumaulao kehe 'o hange ko e taa'i, maumau'i 'o ha koloa pea 'e ta tikite ia 'o kapau 'e ma'u na'e hoko ha me'a pehe.

KO E FOUNGA KE MA'U AI HA NGAahi FAKAMATALA KEHE MO HA FALE'I

NGAAHI FAKAMATALA MEI HE FAMILY COURT

'E ma'u atu mo ha ngaahi fakahinohino ki he ngaahi tu'utu'uni malu'i pea mo e founga ngaue 'a e Family Court mei he uepisaiti www.justice.govt.nz/family pe ko e fetu'utaki ki he Family Court ofi taha.

NGAAHI FAKAMATALA MEI HE KAU POLISI

'E ma'u atu mo e ngaahi fakamatala fekau'aki mo e tu'utu'uni malu'i mei he Fakamaau'anga pea mo e tu'utu'uni malu'i mei he kau polisi 'i he 'enau uepisaiti www.police.govt.nz

FALE'I FAKALAO MEI HA LOEA

'E lava 'e he loea ke ne fakahinohino'i pe koe ha 'a e tu'utu'uni malu'i pea mo e founga ke ma'u ai ha tu'utu'uni malu'i mei he Family Court

'E lava ke fai ha fetu'utaki mo ha loea 'i hono ngaue'aki 'a e tohi telefoni Yellow Pages pea 'i he 'ulu'i tohi "Lawyers" pe ko e "Barristers & Solicitors" pea mo e uepisaiti www.familylaw.org.nz 'E lava ke tokoni atu mo e Family Court, District Court pea mo e Law Society pe ko e Community Law Centre ke ma'u ha loea.

KE MA'U HA TOKONI FAKAPA'ANGA KI HE NGAahi FAKAMOLE 'A E LOEA

Ko kinautolu 'oku nau fiema'u ha loea ka 'oku 'ikai ke nau lava 'o totongi 'e ala lava ke nau ma'u ha tokoni fakapa'anga pe ko e legal aid. 'Oku totongi 'e he pule'anga 'a e kongape ko hono kotoa 'o e fakamole ki he loea. 'I he taimi 'e ni'ihii 'e fiema'u ke ke totongi fakafoki ha kongape ko hono kotoa.

'E ma'u atu mo ha fakahinohino ki he legal aid mei ha loea pe ko e Legal Services Agency (vakai ki he ngaahi peesi lanu pulu 'oku ha ai 'a e ngaahi potungae 'a e pule'anga 'i he tohi telefoni) pe ko 'enau uepisaiti www.lsa.govt.nz

IT'S NOT OK!

'Oku 'i ai mo e ngaahi fakamatala fekau'aki mo e nofo vakov i fakafamili pea mo e founga ke ma'u atu ai ha tokoni mei he uepisaiti www.areyouok.org.nz pe telefoni ta'etotongi ki he 0800 456 450